

PROSTOR I VREME KAO FAKTORI RATA I ORUŽANE BORBE

Tema o tzv. faktorima rata i oružane borbe predmet je mnogih teorijskih rasprava vojne publicistike poslednjih godina. Takav interes očito nije slučajan; reč je o činocima čiji uticaj na rat i oružanu borbu dobrim delom podleže određenim zakonomernostima koje se mogu naučno utvrditi i dokazati, a oblici i način njihovog ispoljavanja umnogome i predvideti. Kada to kažemo, polazimo od teze da su vreme i prostor, pre svega, objektivni činoci (što ne isključuje čovekov uticaj na njih), te da se čovek — kao jedini subjektivni faktor — koristi materijalno-tehničkim sredstvima i služi se njima jedino u određenom vremenu i prostoru. Njihov međusobni uticaj je moguće, dakle, razmatrati samo u dijalektičkom jedinstvu i povezanosti. Svestrano sagledavanje i spoznaja prirode tih veza jedna je od bitnih pretpostavki za odgovarajuću subjektivnu aktivnost, odnosno za neutralisanje ili potpuno eliminisanje negativnih, a pospešivanje onih uticaja koji doprinose uspehu sopstvenih akcija i pobedi.

PROSTOR KAO ČINILAC RATA I ORUŽANE BORBE

Terminom *prostor* u vojnoj terminologiji označavamo, obično, konkretnu teritoriju (akvatoriju) jedne ili više zemalja (država) ili kontinenata (kopneno i morsko prostranstvo), koja se koristi (upotrebljava) za vođenje rata i borbenih dejstava. To podrazumeva i odgovarajući vazdušni i kosmički prostor iznad tih teritorija. Tako definisan pojam upućuje na dva osnovna zaključka: prostor je objektivni činilac koji deluje nezavisno od volje čoveka (mada on može da utiče na njega), i drugo — prostor je jedan od elementarnih uslova u kojima se rat vodi i bez kojeg ga ne može ni biti.

U istoriji ratova i ratne veštine prostor je ispoljavao izuzetnu ulogu i uticaj na borbena dejstva. Mnoge vojskovođe su doživele teške poraze zbog pogrešne procene značaja i uticaja prostora ili neadekvatnih priprema za vođenje rata u određenom prostoru, ali su brojni primeri i suprotnih rezultata (pohodi Mongola u XIII v., Napoleonov pohod u Rusiji 1812. god. i dr.). U novijoj istoriji ratova tipičnim primerom neuvažavanja značaja i specifičnih karakteristika prostora smatra se agresija nacističke Nemačke na SSSR, u leto 1941. godine, mada je to bio samo jedan od elemenata pogrešne strategijske procene Hitlerove Vrhovne komande. Činjenica je, međutim, da je SSSR imao u velikom prostranstvu prvorazrednog saveznika u savladavanju teškoća početnog perioda rata, posebno zbog nedovoljne pripremljenosti oružanih snaga u prvim mesecima rata.

Da li će konkretan prostor predstavljati otežavajuću okolnost ili »saveznika« zavisi od mnogih činilaca: vrste i karaktera rata i primenjenih oblika oružane borbe; odnosa snaga u ljudstvu i tehnici; geografsko-orografskih karakteristika zemljišta; organizacije oružanih snaga; obima i stepena izvršenih priprema za vođenje rata u uslovima datog prostora, i dr. Na osnovu navedenih i drugih faktora, svaka od zaraćenih strana procenjuje sopstvene i protivnikove mogućnosti, a u tom sklopu i uticaj prostora. Drugim rečima, prostor sam po sebi ne može biti odlučujući činilac; njegov uticaj se ispoljava samo u uzajamnoj sprezi i uslovljenosti sa drugim faktorima, pre svega čovekom. Čovek je, naime, jedini činilac koji je u stanju da obezbedi optimalna materijalna tehnička sredstva i upotrebi ih na način koji je maksimalno usaglašen sa uslovima prostora i u određenim vremenskim okvirima. Dimenzije prostora imaju, prema tome, relativnu vrednost. Mnogi primeri pokazuju da su prostori ogromnih dimenzija ispoljavali katkada neznatan uticaj na vođenje rata, dok su u drugom slučaju sasvim mala područja — ukoliko su bila dobro pripremljena, organizovana i celishodno iskorišćena — imala veoma značajnu ulogu.

Značaj i međusobni odnos pojedinih ambijenata prostora (kopno, more, vazduh, kosmos) zavise, pre svega, od geostrategijskog položaja protivnika, njegove snage i načina vođenja rata. Kako se ratna dejstva izvode, najčešće, na kopnu — kopneni prostor je imao u prošlosti, a zadržao je i danas, najznačajniju ulogu, što ne isključuje i drukčije mogućnosti — odlučujućeg značaja mora ili vazduha. Međutim, čak i u takvim okolnostima, kopno, ipak, ostaje glavna dimenzija prostora, jer ukoliko se tu slomi otpor protivnika, neizbežno nastaju povoljni uslovi za uspešna i dugotrajna borbena sredstva na moru, pod vodom, u vazduhu ili u kosmosu.

Na ulogu i značaj prostora u ratu i oružanoj borbi oduvek su uticala dva činioca: razvoj i stepen usavršenosti naoružanja, ratne tehnike i opreme, i s tim u vezi — način vođenja rata (ratna veština). Uporedo sa porastom brzine borbenih sredstava, smanjivalo se potrebno vreme za savladivanje velikih udaljenosti, i obratno — čak i snažna vojna sila koja nije bila dovoljno pokretljiva — postajala je nemoćna pred velikim prostorima. U pohod na Rusiju 1812. godine Napoleon je, na primer, krenuo sa oko 600.000 vojnika, ali je u poznatoj bici kod Borodina angažovano samo 135.000, dok je veći deo »progutao« beskrajni prostor i protivnik koji je ratovao drukčije nego što je Napoleon očekivao. Nepun vek iza toga situacija se iz osnova promenila: pronalaskom i masovnom primenom motora sa unutrašnjim sagorevanjem, parnih brodova, železnica i radio-telegrafije mogućnosti savladavanja ogromnih prostranstava su postajale sve veće, da bi se drugom polovinom XX v. one merile na dane, časove i minute. Prostor je prestao da bude »prepreka« koja bitnije ograničava ratna dejstva. To posebno važi za raketna oružja interkontinentalnog dometa, koja praktično dosežu svaku tačku Zemlje, a primenom kosmičkih letelica čovek je otpočeo i sa osvajanjem kosmičkih prostranstava i njihovim korišćenjem u ratne svrhe.

Za savladavanje velikih udaljenosti u kratkom vremenskom intervalu sve više se upotrebljavaju veliki transportni avioni. Armija SAD je još 1966. godine uvela u svoj sastav transportni avion C-141 *Starlifter* nosivosti 36 t, a 1971. godine i teški transportni avion C-5 *Galaxy* nosivosti do 100 t na udaljenosti 5.000 km ili 51 t na 10.000 km. Avioni sličnih performansi razvijani su i u SSSR-u: AH-12, AH-22 (nosivosti 720 vojnika ili 80 t) i dr. Računa se da je za prebacivanje jedne pešadijske divizije punog formacijskog sastava na udaljenosti do 7.000 km potrebno oko 500 tura aviona C-141 i oko 270 tura aviona C-5 A. Na takvoj materijalno-tehničkoj osnovi razvijena je u SAD koncepcija tzv. »dvojnog baziranja«, prema kojoj u Zapadnoj Evropi nije neophodno držati velike snage, jer se kompletne jedinice mogu prebaciti iz SAD vazдушnim putem za nekoliko dana (teško naoružanje je uskladišteno u bazama na evropskom kontinentu). Praktične mogućnosti prebacivanja su ispitivane poslednjih godina u nekoliko vežbi pod zajedničkim nazivom »Rifordžer«. Iz SAD je u SR Nemačku prebacivano, obično, po 12.000 ljudi i oko 900 t materijala, a to je postizano, u proseku, za 8 dana (zavisno od broja i tipa angažovanih transportnih aviona).

Postignuti napredak u razvoju tehničkih i drugih sredstava nametnuo je potrebu radikalnih promena kriterijuma na osnovu kojih

su do nedavno utvrđena doktrinarno-strategijska rešenja u vezi sa faktorom prostora. Kanal La Manš, širine oko 30 km, vekovima je, na primer, označavao pouzdanu prepreku koja je Britaniju obezbeđivala od napada sa evropskog kopna. Međutim, već u II svetskom ratu ona je dovedena u pitanje, a danas nema nikakvog većeg značaja. Sve doskora se smatralo da je i teritorija SAD potpuno bezbedna i neranjiva, zbog svog položaja i udaljenosti od evro-azijskog kopna. To je Sjedinjenim Američkim Državama omogućilo da se i 1914. i 1939. godine neometano pripremaju za vođenje rata, i da ga oba puta vode na tuđoj teritoriji, bez bojazni za sopstvenu bezbednost. Situacija se u poslednje dve decenije iz osnova promenila: razvojem moćnih raketnih sistema interkontinentalnog dometa celokupna teritorija SAD je postala izložena raketno-nuklearnim udarima već u prvim minutima eventualnog svetskog sukoba. Dok su SAD zasnivale svoju nuklearnu moć isključivo ili pretežno na strategijskoj bombarderskoj avijaciji — glavna pažnja je bila usmerena na stvaranje i održavanje sistema baza oko SSSR, jer je od toga zavisila i njihova sposobnost praktične realizacije nuklearnih pretnji. Međutim, čim su usavršeni raketni sistemi velikog dometa i ostvarena mogućnost nanošenja raketno-nuklearnih udara sa nuklearnih podmornica, značaj baza je postepeno počeo da opada, a uporedo s tim menjao se i odnos prema njima.

Tehnički napredak i sve ubrzaniji razvoj borbenih sredstava odrazili su se dvostruko na problem prostora: s jedne strane je smanjena uloga i značaj udaljenosti u ratu, ali je sa druge povećan značaj razmera vojišta i ratišta. Razvoj i raspored snaga i sredstava zahtevaju, naime, sve veći prostor, kako bi se obezbedio rastresiti raspored po celoj dubini i širini, a uporedo se odbacuje i nekadašnje shvaćanje o težištu kao statičkom malom prostoru, čiji gubitak uslovljava slom celokupnog sistema odbrane (kao što je bilo u prošlim ratovima). U savremenim uslovima će se težište prostorno vrlo brzo menjati i u kratkim vremenskim relacijama prenositi iz jednog na drugi deo. Kada to kažemo, polazimo od teze da u savremenom ratu dimenzije prostora umnogome gube karakter prepreke i limitirajućeg činioca za izvođenje borbenih dejstava, te da će »kvalitativna« svojstva prostora predstavljati relativno malu smetnju u usporavanju, ograničavanju ili kanalisanju ratnih dejstava.

Prostorno širenje razmera i dimenzija rata i oružane borbe proporcionalno je porastu vatrene moći i dometa naoružanja i povećanja pokretljivosti oružanih snaga. Istorija ratne veštine to potvrđuje mnoštvom primera. Bitka kod Kane, na primer, vođena je na

prostoru 4×3 km (učestvovalo oko 120.000 ljudi), a na približno istom prostoru (6×5 km) odigrala se i borodinska bitka, 1812. godine. U prvom i drugom svetskom ratu, međutim, dimenzije ratišta i vojišta se bitno menjaju. U prvom svetskom ratu su ratne operacije izvođene na površini od oko 4.000.000 km², a u drugom na skoro osam puta većoj — 30 miliona km². Rat je, znači, postao sveobuhvatan u svim svojim dimenzijama: ne samo u pogledu angažovanja ljudskih potencijala i materijalnih resursa, već i u domenu prostora.

Kao što je mnogo puta rečeno, savremeni rat je izbrisao sve granice između fronta i pozadine. Već u drugom svetskom ratu ova granica se pomerila na dubinu od oko 600 km od linije fronta, ali to za prostorno male države nije imalo nikakvog značaja, s obzirom na mogućnosti doleta avijacije agresora. U savremenim uslovima ratovanja ove granice su potpuno eliminisane; praktično je nestala bilo kakva razlika između zone borbenih dejstava i pozadine. Raketno-nuklearna sredstva su u stanju da dosegnu svaku tačku Zemlje, savremena borbena avijacija svojim taktičkim radijusom »poklapa« praktično celokupnu dubinu zaraćenih strana, a transportna avijacija je osposobljena da na udaljenosti do nekoliko hiljada km prenosi veoma krupne snage. Upotrebom veštačkih satelita i kosmičkih letelica uključen je u ratna dejstva i kosmički prostor — za sada u dvojakoј funkciji: kao osnova s koje se ostvaruje permanentno i neometano izviđanje celokupnog kopnenog i morskog prostranstva drugih država, i kao »platforma« za lansiranje i upravljanje strategijskim raketnim projektilima. Čak i kada bi se ostalo samo na ovom, i to bi bilo dovoljno da se zaključi da je kosmos definitivno uključen u savremena ratna dejstva.

U teoriji savremenih operacija i borbenih dejstava faktor prostora ima višestruk uticaj. Pre svega, sve je prisutnija tendencija neprekidnog proširivanja (povećanja) dimenzija vojišta, pa čak i njegovog prostornog izjednačavanja s ratištem, što je uslovljeno, prvenstveno, mogućnostima savremenih borbenih sredstava (nuklearnih i klasičnih) da jednovremeno stave pod udar sve objekte i elemente operativnog poretka protivnika po celoj dubini, bez promene vatrenih položaja i reiona baziranja. Drugi činilac koji to uslovljava jeste znatno viši stepen pokretljivosti oružanih snaga (o čemu je u »Vojnom delu« u poslednje tri godine objavljeno više dokumentovanih rasprava). Nuklearna borbena sredstva (ali ne samo ona) nametnula su, naime, izuzetno rigorozne zahteve u pogledu znatno višeg stepena rastresitosti snaga i sredstava angažovanih u operaciji, što drugim rečima znači da nuklearno oružje isključuje koncentraciju jačih snaga na malom prostoru.

Kada su u pitanju borbeni dejstva taktičkih i taktičko-operativnih razmera, faktor prostor ispoljava protivurečan uticaj. S jedne strane, omogućava da se na račun »izgubljenog« prostora dobije u vremenu, i tako se stvore povoljniji uslovi za zaustavljanje ili potpuno razbijanje protivnika u dubini, ali se time istovremeno omogućava protivniku da koristi ekonomske i druge potencijale zauzetog prostora što može prouzrokovati teške posledice. Takav je bio slučaj sa SSSR-om u periodu odbrambenih dejstava 1941—1942. godine. Žrtvujući ogromna prostranstva do dubine Moskve, Volge i Kavkaza, sovjetske oružane snage su (uz velike gubitke) dobile u vremenu, ali su prepustile Nemcima ekonomski najbogatije rejone, sa razvijenom industrijom i poljoprivredom, značajnim rudnim blagom i energetskim potencijalom, i relativno gustom mrežom komunikacija. Sve je to negativno uticalo na snabdevanje oružanih snaga i stvaralo probleme u evakuaciji i smeštaju ranjenika, bolesnika i izbeglica. Za Nemce je problem imao obrnuto značenje: relativno brzo su došli do novih izvora snabdevanja, ali su zato morali da angažuju velike snage za kontrolu teritorije i obezbeđenje okupacionog sistema (posebno za borbu protiv partizana), a linije snabdevanja i komuniciranja su višestruko produžene do baza u pozadini.

Kao i ostali činioci (faktori) oružane borbe, i prostor, dakle, ima *relativnu vrednost i značaj*, jer istovremeno i otežava i olakšava izvođenje borbenih dejstava, zavisno od vrste i karaktera rata, cilja koji se želi postići, odnosa snaga i dr. Rastresiti raspored, na primer, povećava bezbednost od nuklearnih udara, ali istovremeno smanjuje mogućnost koncentracije snaga i izražavanja težišta. Nasuprot tome, na većem prostoru je lakši manevar, ali je znatno složenije komandovanje i ostvarivanje sadejstva. Slično se može reći i za RV: dublje baziranje avijacije povećava njenu bezbednost i stepen zaštite, ali joj zato smanjuje taktički radijus i mogućnost brze intervencije na bojištu. Protivurečnosti uticaja prostora su, prema tome, jedna od zakonitosti sa kojom se mora računati, i koje štabovi i organi komande svih nivoa moraju svestrano procenjivati i sagledavati kako bi mogli preduzeti najefikasnije mere. To se, posebno, odnosi na organizovanje saobraćaja i materijalno-tehničkog obezbeđenja. Stepenn razaranja komunikacija biće, naime, znatno veći nego u ratovima poslednjih decenija, a ako bi bilo upotrebljeno i nuklearno oružje — propusna moć osnovnih saobraćajnica bi bila višestruko smanjena. U takvim uslovima postaje izuzetno složen problem organizacije materijalno-tehničkog obezbeđenja i kontinuelnog snabdevanja jedinica, jer ukupne borbene potrebe samo jedne savremeno opremljene divizije iznose oko 1.000—1.200 t dnevno, od kojih oko 50% čini gorivo.

Dobar deo ovih problema ima bitno drugačiji karakter za zemlje koje svoju odbrambenu organizaciju zasnivaju na konceptu opštenarodne odbrane. Maksimalno razvijenom teritorijalnom komponentom (u sastavu oružanih snaga) i angažovanjem celokupnog stanovništva u raznovrsnim oblicima borbe i otpora na celom ratištu — moguće je efikasno rešavati osnovne probleme strategijske i operativno-taktičke pokretljivosti sopstvenih snaga, a istovremeno ostvariti i najpotpuniju kontrolu teritorije u onom smislu koji odgovara potrebama vođenja odbrambenog rata.

UTICAJ FAKTORA VREME U ORUŽANOJ BORBI

Vreme je oduvek bilo značajan činilac rata i oružane borbe, ali se gotovo u svakoj situaciji drukčije »ispoljavalo«. Ciljevi borbe, bitke, operacije ili rata u celini najčešće su obuhvatali i vremensku dimenziju kao bitan element, ponekad čak i od presudnog značaja. Time je, između ostalog, i bio uslovljen nastanak odgovarajućih vrsta strategijskih koncepcija i oblika oružane borbe, kao što su »munjeviti rat«, »strategija iznuravanja«, »zadržavajuća odbrana« i dr. Drugim rečima, svi procesi, dejstva i zbivanja u ratu imaju svoju vremensku relaciju; njihov početak, trajanje i kraj definišu se i mere vremenom, a njihovi efekti se često vrednuju, prvenstveno, sa stanovišta vremenskih kriterijuma.

Značaj i stvarna uloga vremenske dimenzije u ratu zavise, pre svega, od brzine kojom se zbivaju (odigravaju, odvijaju) pojedini procesi, delatnosti, kretanja i dr. Pri tome postoji određena međuzavisnost: što su veće brzina i dinamičnost konkretnih aktivnosti i kretanja — veći je i realni značaj vremena u njima. Do prvog svet-skog rata, na primer, tempo nastupanja pešadije bio je opredeljen fizičkim mogućnostima čoveka i nije prevazilazio 10—12 km na dan. Masovnom primenom motora, međutim, tempo je povećan za 4—5 puta i u drugom svetskom ratu dostigao 40—45 km dnevno (za oklopne sastave i 60—70 km), da bi u poslednje dve decenije i ta brojka bila gotovo dva puta uvećana. Ili drugi primer: još nedavno su podmornice u podvodnoj vožnji dostizale jedva 4—6 čvorova; danas nuklearne podmornice dostižu i do 30 i više čvorova. U avijaciji i raketnoj tehnici skok je bio još veći: brzine savremenih borbenih aviona iznose 2—3 MAH-a (MAH=1200 km), a interkontinentalne balističke rakete savlađuju rastojanje od 8—10.000 km za svega 25—30 minuta. S obzirom na to, vreme za dejstvo protiv napadnih sredstava tako velikih brzina postaje veoma ograničeno, i zahteva višestruko ubrzavanje svih postupaka.

Borba za »dobitak« u vremenu je sastavni deo cilja borbenih dejstava, a katkada i rata u celini. Vreme početka rata ili borbe može biti utvrđeno (određeno) sopstvenom odlukom ili nametnuto od protivnika. Dok jedna strana nastoji da izborom odgovarajućih oblika i metoda borbenih dejstava zaustavi protivnika ili uspori tempo njegovog nastupanja, i tako stvori neophodno vreme za organizaciju odbrane, protivnik postupa suprotno: maksimalno ubrzava sopstvena dejstva ne bi li preduhitilo i onemogućio nastojanje branioca i ograničio njegove akcije. U suštini, obe strane nastoje da od strane negativne posledice ranijih »gubitaka« vremena, odnosno sopstvena dejstva prilagode datim vremenskim uslovima. Ima bezbroj primera koji to potvrđuju. U drugom svetskom ratu takva su bila, na primer, odbrambena dejstva Crvene armije u toku 1941. i delom u 1942. god., naročito u prvoj etapi poznate staljingradske bitke, u kojoj je — uporedo sa borbom za prostor trebalo »stvoriti vreme« za koncentraciju i dovođenje svežih snaga kako bi se prešlo u protivofanzivu. Borbu za vreme vodile su i oružane snage nacističke Nemačke na italijanskom frontu od druge polovine 1943, na istočnom frontu od druge polovine 1944, i na našem ratištu (posebno na srem-skom frontu) krajem 1944. i početkom 1945. godine. Izrazitim primerima borbe za dobitak u vremenu smatraju se u našem narodnooslobodilačkom ratu: otpor Radničkog bataljona na Kadinjači, novembra 1941. godine, zatim borbe na Maklvenu u četvrtoj i Košuru, Ljubinom grobu i Barama u petoj ofanzivi i dr. U svim ovim borbenim dejstvima cilj nije bilo vreme samo po sebi, nego usporavanje dejstava protivnika radi stvaranja povoljnijih uslova za maksimalno ispoljavanje ostalih faktora i postizanje nadmoćnosti.

Borba za dobitak u vremenu dobija u savremenim uslovima poseban značaj uporedo sa ogromnim povećanjem vatrene moći, pokretljivosti i brzine dejstava OS. Za branioca, naročito ako je tehnički inferiorniji, borba za vreme u početnom periodu rata svodi se u suštini na maksimalno usporavanje dejstava protivnika i lokalizovanje njegovih prodora, jer se u prvom redu time stvaraju neophodni uslovi za aktiviranje celokupnog sistema sopstvene odbrane. U svim lokalnim i ograničenim ratovima do sada agresor je, naime, po pravilu težio da od samog početka agresije maksimalno »iskoristi« vreme, ostvarujući munjevite prodore i izvodeći jednovremene udare po celoj dubini odbrane branioca. Praksa je potvrdila da je takav odnos napadača prema faktoru vreme u velikoj meri zakonomerna pojava.

U doktrini i strategiji ONO, posebno strategiji oružane borbe, faktor vreme se razmatra, pre svega, sa stanovišta vrste i oblika ag-

resije. U slučaju agresije sa ograničenim ciljevima, naše snage bi nastojale da agresora preduhitre i u najkraćem vremenu razbiju, dok bi u težim slučajevima borba za dobitak u vremenu bila najizrazitija u početnom periodu kako bi se stvorili povoljni uslovi za potpuno aktiviranje svih elemenata sistema ONO. U daljem toku, borba za vreme će se svoditi, u suštini, na nametanje dugotrajnog, iscrpljujućeg rata agresoru, koji bi za njega bio bez kraja i perspektive, koji mu najmanje odgovara i koji bi on nastojao da izbegne po svaku cenu.

U pripremama za rat i u toku rata vreme je često jedan od najznačajnijih činilaca. Jednom »izgubljeno« vreme se kasnije teško nadoknađuje, pogotovo kada to ide u prilog protivniku. Najbolji primer koji potvrđuje ovu tezu jeste odnos mnogih evropskih država prema sopstvenoj odbrani u periodu 1936—1939. godine, kada su agresivne namere nacističke Nemačke bile već potpuno očigledne. Verovalo se da »ima vremena« i da nije neophodan brži i efikasniji tempo u prestrojavanju svih materijalnih i ljudskih komponentata na ratni kolosek. To nije učinjeno čak ni posle agresije na Poljsku, septembra 1939. godine. Za sedam meseci, od oktobra 1939. do maja 1940. Francuska je, na primer, formirala samo jednu diviziju, dok je Nemačka za to vreme formirala 31 pešadijsku i 4 tenkovske divizije. Slična je sporost ispoljena i prilikom formiranja engleskog Ekspedicionog korpusa u Francuskoj 1940. godine, a ništa bolje nisu tekle pripreme za rat u SSSR-u.

Vreme od završetka drugog svetskog rata do danas učinilo je značajne izmene i u pogledu rokova za preduzimanje ratnih priprema. Zbog tehničko-tehnološkog progressa u svim domenima gotovo svi procesi priprema za rat su višestruko ubrzani, a nekadašnji dugi rokovi pojedinih delatnosti i akcija se svakodnevno i sve brže smanjuju. Još do pre nekoliko decenija vremenski interval između donete odluke o ulasku u rat i početka ratnih dejstava retko je kada bio kraći od 3 do 4 meseca, a danas je taj period sveden na nekoliko sati, pa i minuta. Samo za razvoj i koncentraciju osnovnih snaga bilo je potrebno u prvom svetskom ratu oko 30 dana, ali je već u drugom svetskom ratu ova radnja izvedena dva puta brže. Saznanje da se odlučujući strateški rezultati mogu postići još za kraće vreme nametnulo je obavezu svim zemljama da još u miru izvrše *sve neophodne pripreme* za rat (odbranu zemlje), jer to već sutra neće biti u stanju. Jednom od najznačajnijih akcija s tim u vezi smatra se formiranje i održavanje jakih mirnodopskih vojnih efektiva, posebno tzv. prvih strateških ešelona. SAD su, na primer, krajem 1969. godine imale za oko 6,5 puta više OS nego 1940. godine, a samo na tlu Evrope snage NATO-pakta i Varšavskog ugovora su iznosile početkom 1975. godine

oko 7 miliona ljudi, preko 60.000 tenkova i oko 13.000 borbenih aviona. Čak i kada bi se apstrahovali drugi činioци (što je nemoguće), dovoljno je samo ovih nekoliko cifara pa da se izvuku mnogostruki zaključci o poštovanju i uvažavanju »vremenskih dimenzija« u pogledu priprema svih relevantnih političkih, vojnih, ekonomskih i drugih faktora od značaja za rat. Jedan od najvažnijih je postojanje i održavanje visokog stepena borbene gotovosti oružanih snaga, posebno onih vidova i jedinica koje su namenjene za početna dejstva.

Izbor trenutka (momenta) početka rata ili borbenog dejstva predstavlja jedan od najsloženijih i najdelikatnijih elemenata procene faktora vreme. Da li rat voditi zimi ili leti, da li napad izvesti danju ili noću, da li napasti na nepripremljenog protivnika i iznenadno ili, pak, na blagovremeno organizovanu odbranu, posle utrošenih rezervi protivnika ili pre njihovog uvođenja u borbu i sl. — ove i mnoge druge okolnosti mogu biti od presudnog uticaja na tok i ishod planiranih borbenih dejstava i realizaciju postavljenih ciljeva.

U ratnoj praksi, međutim, veoma su retke situacije u kojima svi uticajni činioци samo pozitivno deluju na realizaciju postavljenih ciljeva. Zato se pri odlučivanju o momentu početka planiranog dejstva prednost mora dati onom činioцу, koji — u datim okolnostima — ispoljava najveći uticaj na ishod i rezultate dejstva. Nekada je to iznenađenje (na primer, prilikom forsiranja Sueckog kanala od egipatske armije, oktobra 1973. godine), u drugoj prilici su povoljni meteorološki uslovi, često je odlučujući oblik primenjenog manevra i sl. Nepovoljni meteorološki uslovi imali su, na primer, najvažniji uticaj pri izboru momenta početka protivofanzive nemačkih snaga u Ardenima, januara 1945. god., jer su potpuno paralisali dejstvo angloameričke avijacije. Japanski napad na Perl Harbur (7. XII 1941. godine) izvršen je u nedelju ujutro, kada je najveći broj američkih ratnih brodova bio u luci, sa oslabljenim borbenim obezbeđenjem, a posade brodova znatnim delom puštene na obalu, što je davalo velike šanse za postizanje potpunog iznenađenja. Izbor najpovoljnijeg momenta za početak rata ili borbenog dejstva moguć je, međutim, jedino ako se situacija dobro poznaje i ako su na toj osnovi izvršene svestrane procene. Ako to izostane — posledice su često katastrofalne. Drugi svetski rat obiluje primerima koji to potvrđuju, a sličnih dokaza ima i u ratovima novijeg vremena (korejskom, alžirskom, vijetnamskom i dr.).

U uskoj vezi s navedenom tezom je i problem *pravovremenosti* dejstava i akcija. Početak ili završetak svih procesa i dejstava u ratnoj praksi može biti pravovremen ili nepravovremen; u ovom drugom

slučaju je ili prevremen ili zakasneo. Pod pretpostavkom da je utvrđeno vreme sa stanovišta postavljenih ciljeva i datih uslova optimalno — svako odstupanje (zakašnjenje ili prevremen početak) se, po pravilu, negativno odražava na ishod i efekte dejstava u celini. Izrazit primer pravovremenog dejstva jeste prelazak 2. dalmatinske brigade i Operativne grupe sa Vrhovnim štabom i ranjenicima preko Neretve, u proleće 1943. godine. Ranije preduzimanje ovog manevra otkrilo bi Nemcima i četnicima namere Vrhovnog štaba te bi ga preduhitrili, a kasnije njegovo izvođenje ili eventualno duže trajanje prelaska bilo bi neizvodljivo, jer bi izostalo potpuno iznenađenje, a neprijatelj bi na drugoj obali Neretve i u istočnoj Hercegovini blagovremeno organizovao odbranu i odgovarajuće protivdejstvo. Iz prvog svetskog rata je klasičan primer pravovremenosti dejstva protivofanziva I srpske armije u kolubarskoj bici, krajem 1914. godine, i to ne samo u pogledu izbora momenta prelaska u protivofanzivu, već i u odnosu na njeno trajanje. Suprotnih primera ima znatno više. Iz drugog svetskog rata je naročito poznat po odsustvu bilo kakve vremenske sinhronizacije vazdušni desant angloameričkih snaga kod Arnhajma, septembra 1944. godine, koji je potpuno propao zbog sporog, neodlučnog i previše opreznog dejstva snaga koje su nastupale sa fronta i koje su zakasnile da se spoje sa iskrcanim desantom. U četvrtom izraelsko-arapskom ratu (oktobra 1973. godine) zabeležen je još jedan tipičan slučaj vremensko-operativne neusklađenosti. Prilikom prodora izraelskih snaga, pod komandom generala Šarona, pored Gorkih jezera na Suecki kanal, egipatska 2. i 3. armija su potpuno pasivno posmatrale ovu akciju, i umesto da razbiju izraelske jedinice dok još nisu prevazilazile jačinu jednog bataljona, na napad se odlučuju tek posle dva dana kada je sve bilo kasno, jer su u međuvremenu izraelske jedinice uspele da odseku glavninu 3. egipatske armije na južnom krilu sinajskog fronta i tako ugroze uspehe koje su egipatske oružane snage postigle u dotadašnjim dejstvima na Suecu i Sinaju.

Da bi se vreme što racionalnije iskoristilo, na svim stepenima komandovanja i za sve važnije zadatke ostvaruje se *proračun vremena*. Pri tome se određuje početak i trajanje svih mera i aktivnosti u saglasnosti sa planom dejstva i raspoloživim fondom vremena, s tim što se sve važnije mere i zadaci planiraju na osnovu svestrane procene uslova u kojima će se sprovoditi i realnih mogućnosti izvršenja. Proračunom vremena se obavezno i u svim situacijama mora da obezbedi i potrebno vreme za potčinjene jedinice i komande. Međutim, kako se u ratu često javljaju i činioci (subjektivnog i objektivnog karaktera) čiji se uticaj teško može predvideti, u svakom proračunu vremena se, po pravilu, predviđa i neophodno rezervno vreme,

koje mora biti utoliko veće ukoliko je predstojeći tok priprema ili dejstava više podložan volji i inicijativi protivnika ili drugim činocima (prirodnim i sl.) izvan mogućnosti sopstvenog uticaja. Uporedo se preduzimaju i mere kojima se ograničava raspoloživo vreme protivnika, ometa njegov sistem komandovanja, usporavaju akcije i one-mogućava njihovo plansko izvođenje. Neprijatelj se time »nadvla-dava« u vremenu, a srazmerno uspehu navedenih mera obezbeđuje se i racionalnije iskorišćavanje sopstvenog vremena.

U savremenom ratu je značaj faktora vreme višestruko porastao u poređenju s ratovima prethodnih epoha. To je uslovljeno postojanjem mnogih okolnosti, od kojih su najznačajnije: ogromno povećanje vatrene moći savremenih borbenih sredstava; povećanje pokretljivosti oružanih snaga; izvanredno povećanje brzine svih oblika kretanja i procesa u oružanoj borbi i ratu. Nivo najvećih ostvarenja u domenu vatrene moći obeležen je, prvenstveno, mogućnostima nuklearnih borbenih sredstava ogromne razorne snage, izražene u desetinama megatona. Na toj osnovi su izgrađene i odgovarajuće strategijske koncepcije vodećih nuklearnih sila, u kojima dominira teza da celokupni sistem odbrane protivnika treba razoriti raketno-nuklearnim udarima strategijske namene već u prvim minutima rata. Time bi mu se naneli odlučujući udari, razbile oružane snage i neutralisali svi vitalni izvori njegove borbene moći. Postizanje odlučujućih strategijskih rezultata primenom ovakve koncepcije realizovalo bi se, navodno, za nekoliko sati. S obzirom na to, faktor vreme dobija prioritetan značaj, i to ne samo u toku ratnih dejstava, već još i više u izgradnji, razvoju i pripremi oružanih snaga i materijalno-tehničke baze na kojoj se zasniva njihova borbena moć.

Iako je spoznaja o katastrofalnim posledicama nuklearnog rata i izmicanju njegovih procesa ispod kontrole čoveka učinila ovakav rat manje verovatnim, faktor vreme je ostao i dalje jedan od najznačajnijih u svim procenama. Reč je o tome što je savremeni tehničko-tehnološki razvoj omogućio višestruko povećanje vatrene moći ne samo raketno-nuklearnih već i klasičnih borbenih sredstava, posebno u pogledu njihove efikasnosti i preciznosti pogađanja. Uporedo je višestruko povećana i pokretljivost snaga, i u operativno-taktičkim i u strategijskim razmerama. U takvim okolnostima se vremensko težište rata sve više pomera na period priprema za rat i odbranu, na mir. Izgubljena »trka sa vremenom« u tom periodu je, najčešće, nepovratna ili se vrlo teško kasnije nadoknađuje. U tim relacijama treba razmatrati i uticaj faktora vreme u našoj doktrini ONO. Njegova funkcija je u našim uslovima čak i naglašenija, jer se radi o

pripremi i odbrani *celokupnog društva* (a ne samo oružanih snaga), a osim toga polazimo i od procene da će eventualni agresor biti tehnički superiorniji i da će pokušati da realizuje ciljeve agresije u što kraćem roku. Doktrina ONO rata polazi od potpuno suprotnih stavova: na strategiju munjevitog rata agresora odgovoriti dugotrajnim opštenarodnim ratom, a da bi se u tome uspelo — treba preduzeti najšire mere još u miru, i na taj način eliminisati ili svesti na najmanju moguću meru negativne posledice vremenskog prelaza iz mirnodopskih na ratne uslove.